

ՎԱՀԱՆ ՄԻՆԱՆՈՐԵԱՆ

ԱՐՅԱԻԻՐՔԻ ՕՐԵՐ

IV

ԱՆԴԱՌՆԱԼԻ ԵՐԹ

Անյայտութիւններով լի, արճիճի պէս ծանր գիշերը վերջապէս լուսացաւ: Անձրեւը, կարծես թէ սրբել, լւացել էր երկինքը, որը ալժմ իր խստադէմ, առաքինի կապոյտը տարածել էր քարւանսարայի վրա:

Վաղ առաւօտից ոտքի վրա էին բոլորը. սպասում էին հրահանգի քարւանսարայից դուրս գալու համար: Ոչ թէ մէկ գիշեր, այլ կարծես թէ շա՛տ տարիներ էին անցել: Հասարակութիւնը արդէն իսկ նման էր մաշած, քայքայած դադթականների բազմութեան: Մարդիկ հնամաշ հագուստներ էին հագել եւ ընդհանուր միապաղաղութեան մէջ հարուստն ու աղքատը դժւար էր տարբերել: Կանանցից ոմանք այնքան էին ալանդակւել, որ դրեթէ անճանաչելի էին դարձել:

Այս ընդհանուր ալակերպութեան մէջ նկատելի էր նաեւ մի ներքին փոփոխութիւն: Ընդհանրապէս համր ու սրկւած մի վիճակ էր ստեղծւել: Նախ, կերելի թէ, հարցման, դատողութեան, խորհրդատեղ էլ կանգ էր առել: Դէպքերը մտքի հնարաւորութիւններից աւետակցութիւնը. մօտենում էր դէպքերի վճռական ժամը, կարաւանի վայր, վերջացնում էր իր գոյութիւնը. տնից, տեղից, դեռ խիստ ալլեւ, իսկ անդին պարզւում էր մի անյայտ ճանապարհ, ուր մահը, րումներէ մէջ թերեւս որոշ բացառութիւն էին կազմում փոքրիկներ-

անհաշիւ իրերից մնացած կապոցների մօտ՝ սպասում էի որ բարձեն ու տանենք . . .

Չախալիի երկար ու ձիգ հրապարակը վերէն-վար բռնւած էր սայլերով: Ըստ երեւոյթին տեղահանւում էին բոլորը: Մնում էր միայն վարի քարւանսարայի հասարակութիւնը, որի համար սայլեր չկային եւ պէտք է ճամբայ հանւէր մէկ երկու օր յետոյ: Արդէն եղած սայլերը չէին գոհացնում այդ օրը դուրս հանւած հասարակութեան, եւ մարդիկ տեղ-տեղ վազվզում էին սայլ գտնելու համար: Կարաւանից յետ ընկնելը, առանց սայլի մնալը ահաբեկել էր նրանց: Փոխիսները գոռում, գոչում, հրում, ու շտապեցնում էին: Կարծես, թէ Չախալին հրդեհւելու վրա էր, կամ ենթարկւում էր թշնամի ուժերի գրաւման: Մէջ ընդ մէջ, սայլից սայլ անցուղարձ էին անում նոյն կասկածելի թուրքերը, պարապ պարկեր, պարաններ ուսերին: Կիսամերկ, գաղանացած այս մարդկանց տեսքը ահ ու սարսափ էր ազդում: Սրանց յաջորդում էին սայլապանները, որոնք մեծ մասամբ յիշեցնում էին մեզ քաղաքապետարանից բերողներին: Նրանք առանց քաշւելու, շօշափում էին սայլերի մէջ եղած կապոցները, դիտում, զննում էին իրենց վիճակւած «ճամբորդներին», գոռում գոչիւններով կանչում էին միմեանց, դէմքով, ձեռքով, արտայայտում էին իրենց զբաղեցնող մտքերը, հհուլով ցրւում էին, մի այլ տեղ նորից խմբւելու համար: Բայց կային նաեւ տարիքոտ, հանդարտ մարդիկ: Այդպիսիներից մէկն էր Ալթունեանների սայլապանը, որը ձիերի մօտ կանգնած անտարբերութեամբ ծխում էր իր չիբուխը:

Արեւն իր թեք ճառագայթները արդէն տարածել էր Չախալիի վրա, երբ կարաւանը շարժւեց: Անկարելի է նկարագրել ճամբայ ելնող անհաշիւ սայլերի հրմշտուքը, կառապանների իրար ուղղած հայհոյանքները, հեծեալ ոստիկանների խռպոտ գոչերը, ձիերի մէջքին իջնող մտրակների շառաչիւնը: Սայլերը քշում էին խմբերով, եւ ամեն մարդ ուզում էր միւսից առաջ ճամբու վրա տեղ բռնել: Բաւական հեռացել էինք Չախալիից, երբ վերջապէս պահակների ջանքերով նրանք կարգի ընկան եւ ճշտելով իրենց տեղերը կազմեցին մի անօրինակ «թափօր»: Այժմ կարաւանի միայն սկիզբն էր յայտնի, վերջը կորչում էր յետ ընկած տարածութիւնների մէջ . . .

Սայլերից շատ առաջ, բաց ու տարածուն դաշտի վրա նշմարւում էին զանգւածներ: Նրանք, կարծես թէ, առաջ չէին շարժւում, այլ մի տեղ տարածւած, խմբւում, ցրւում, նորից հաւաքւում, դատւում, նորից իմանում էին: Որքան մօտենում էինք, այնքան խմբերը

ՍԱՄՍՈՆԻ ԴՊՐՈՑԻ ՆԻԱԳԱՆՈՒՄԻԸ

յամբաքայլ գնում էր մի հեծեալ ոստիկան, որ կարծես թէ քնած էր . . .

Հասնելով դիմացի վերելքի ծայրին, մենք վար սահեցինք առ-
ջեւից ընթացող սայլերի յետեւից: Աջ եւ ձախ կողմերից երբեմն
յայտնուում էին խրոխտութեամբ արշաւող ոստիկանները, որոնք մերթ
յետ ու մերթ առաջ էին ընկնում: Սայլերի շղթան ծուռում էր, թեք-
ւում, օձի պէս ծալւելով, ապա կրկին շտկւում էր ու ճարահատեալ
շարունակում էր առաջ գնալ: Մէկ-երկու վայրկեան եւս՝ եւ ահա
խախտեց կարգն ու կանոնը. սայլապանները մրցման մէջ մտան:
Եւ բազմաթիւ սոււրոցներ, ոռնոց ու դղրդոց, շխլշխկոցներ ու հա-
րահրոցներ իրար անցած՝ մեր շուջը ստեղծեցին դժոխային մի տակ-
նուլքայութիւն: Մեր յամբ ու հանդարտ սայլապանը նոյնպէս հա-
մակւել էր ընդհանուր տրամադրութեամբ: Ով գիտէ, գուցէ հին
սայլապանի հպարտութիւնն էր խօսում նրա մէջ: Սայլ-սայլի յե-
տեւից՝ նա յաղթահարում էր միւսներին ու առաջ անցնում: Մեր
առջեւից այժմ ընթանում էր կոյսերի սայլը: Թւաց, թէ պիտի անց-
նիք եւ նրանց, բայց ճանապարհը գնալով սեղմւեց եւ մենք մնա-
ցինք այդ սայլի յետեւին փակած: Կոյսերից դեռատին նստած էր
դէպի առաջ եւ խնդր իրարանցման մէջ էր: Նա ձեռքերով ծածկել
էր դէմքը եւ նստած տեղը ճօճւում էր: Տարիքոտ կոյսը թեքւել էր
դէպի սայլապանը եւ նրա հետ ընդհարման մէջ էր: Յանկարծ դե-
ռատին վար առաւ դէմքից ձեռքերը եւ մի սուր ճիչ արձակեց: Ես
նստած տեղից վեր ելայ ու տեսայ . . . սայլապանը մտրակում էր
ձիերը, եւ, քովնտի յետ պառկելով, ընկնում էր դեռատի կոյսի
ծնկերին: Միւսը ուզում էր իր ընկերուհուն յետ քաշել, բայց սայ-
լապանը, վերջինի գիտները գրկած, քաշում էր դէպի իրեն . . .
Նոյն այդ պահին սայլերը փախչում էին կատաղութեամբ եւ թւաց,
թէ կոյսերի սայլը ճամբու եզրին պիտի չըջի: Սակայն կառապանը
ձեց: Ծանապարհը այդ մասում բաւականաչափ նեղ էր եւ այնքան
բարձր էր դաշտից, որ հարկադրւեց կանգ առնել նաեւ մեր սայլա-
պանը: Իսկ մեր յետեւից իրարու զարնւելով կանգ առան նաեւ մըր
պոկւած, դեռ ընթանում էր առջեւում, բայց քիչ վերը կանգ առին
նաեւ նրանք: Սոսկալի իրարանցում սկսեց: Ամէն տեղից աղաղակ-
ներ լսեցին: Անտեղեակ դէպքի պատճառին ու խնդրին, հասարա-
կութիւնը կորցրել էր իրեն: Միաժամանակ կառապանները հայհո-

էին անում միմեանց եւ այնպիսի մի ձեւով էին պատմում իրենց քաշածների մասին, որ կարծես, թէ մեծազոյն թշուառութիւնը արդէն անցել էր . . .

Ինձ համար բոլորովին աննկատելի կերպով առաջ անցայ: Հակառակ վրաս եկած թուրութեան, թուամ էր, թէ անվերջ կարող եմ քայլել: Հազար ու մի հին ու նոր վերլիչումներ անցնում, դառնում էին գլխիս մէջ . . . Վերը սարի գագաթին կանգնած էին երկու հեծեալ ոստիկաններ: Արեւի ճառագայթները խաղում էին ներանց թեւերից կախած հրացանների փողերին: Լերկ լեռները տեղտեղ ծածկւած էին մացառներով, թփերով: Այստեղ այնտեղ երեւում էին, որպէս հրդեհից զերծ մնացած, մենակեաց ծառեր: Ծանապարհը գնալով շրջւում էր: Աւելի վերը, երկու լեռնագագաթներ ճանապարհի լայնութեամբ, միացւած էին տախտակէ հասարակ կամուրջով: Գովնտի մի նեղ ու անբանուկ արահետ տանում էր դէպի մի անմարդաբնակ շէնք, որը երեւի լքւած հանգստակայան էր: Լեռներից հոսող հեղեղատները, ժամանակի ընթացքում, փորել, փորփրել էին լեռնագագաթների լանջերը ու ճամբայ էին բացել: Կիրճն այնքան խորն էր, որ ներքեւի վճիտ վտակը նման էր վար ընկած պսպղուն դօտու: Տեղտեղ վտակը պատուպարել էր գունաթափ եղած մացառների տակ: Կամուրջի աջ կողմից, վերէն - վար, բացւած էր Ե-7 մետրի լայնութեամբ մի անդունդ: Ուղիղ վար, մի սալ քար, խճաքարերով պարուրւած, կազմել էր բլրակ: Անբացատրելի ազդեցութիւն ունէր այդ անդունդը վրաս: Գամւած մնացել էի կանգնած տեղս. կարծես, թէ ինձ յուզող բոլոր հարցերի լուծումը այստեղ էր: Որքան մնացի կանգնած, չգիտեմ ու, յանկարծ, սարսուռի մի ուժգին հարւած ցնցեց ինձ, ծնկներս ընդարմացան . . . Յետ քաշեցի ու անցայ, բայց ուժերս արդէն հատել էին. սիրտս բաբախում էր, ոտքերս առաջ չէին գնում: Կամուրջից դուրս, մի քանի քայլ անդին նստեցի: Վարը ցրւած հասարակութիւնը, սարի լանջն ի վեր, կարծես թէ չորեքթաթ էր տալիս . . . Դիմացի ոլորտի ծայրից, անսպասելի կերպով, դուրս ընկաւ Տիգրանը: Կարմրած, զարթացած ու բոլորովին փոխւած փոքրիկը ինձ զարմանք պատճառեց: Ուշն ու միտքը վրաս էր. կամուրջն անգամ չնկատեց. չնչայեղձ էր եղել:

— Ահա՛, թէ ուր էք . . . ելէք, երթանք, հանինք գագաթին . . . Յոգնեցա՞ք . . . կը նայիմ հոս, կը նայիմ հոն՝ չկաք. . . Օ՛, որչափ վախցայ . . . Աղբարիկը ըսաւ, թէ վախ չկայ . . .

— Աղբարիկը գիտէ՞, որ եկար, Տիգրան:

— Գիտէ՛, գիտէ, ինձի ըսաւ, թէ հոս էք, արտօնեց, որ գամ . . .

քայլի նման էր՝ բեկբեկեղ, երերուն, վախով համակւած: Գլուխը, դէմքը, իսպառ անհետացել էին վար քաշած ճերմակ գլխածածկի թեւերի մէջ: Ահա եւ դաճաճը, որ կատաղութեամբ նայում է կոյսերին չորս կողմը դարձող սայլապաններին:

Քրտնաթոր ձիերը դեռ թափահարում էին իրենց բաշերը, երբ կարգադրեցին, որ նստենք սայլերը: Շրջապատը կարծես թէ այրւած էր լաւայով: Միայն ճանապարհի աջ կողմից՝ ուր կիրճը քիչ քիչ նօսրանում ու տարածւում էր, ձորակներ ու բլուրներ կազմելով՝ երեւում էին բարձրադիր թփեր, մացառներ, որոնք մատնում էին ժամանակին եղած խիտ անտառի հետքերը:

Մտանք քարքարուտների մէջ: Ձիերը քաշում-տանում էին սայլերը անասելի դղրդիւնով: Անտանելի տօթ էր եւ թանձր փոշին պարուրել էր մեզ: Գիշերւայ անձրեւը կամ այստեղ չէր հասել, կամ կիզիչ արեւը վաղուց արդէն ծծել քաշել էր վերջին կաթիլը: Տիկին Ռէբեկան յոգնութիւնից ներհում, սայլի մէջ տարուբերւում էր: Գարեգինը թաղւած էր մտքերի մէջ: Առջևի սայլում կոյսերի ճերմակ գլխածածկերը սայլի ցնցումներից ծածանւում էին, զարնւում սագերի թեւերի նման: Ո՞վքեր են արդեօք: Ազգականներ, պաշտօնակիցներ, քոյրեր, թէ պարզապէս բախտակիցներ: Ինչո՞ւ մենակ են, ինչո՞ւ չեն մնացել յունաց թաղում: Ո՞վ պիտի կարողանայ հասկանալ նրանց հայ լինելը . . . Եւ միտքերս նորից թռչում էին դէպի Սամսոն, դէպի Կարա-Սամսոնի այն զւարթ առաւօտը, երբ առջին անգամ տեսայ նրանց . . .

Հեռւում, լեռնադաշտի միապաղաղ տարածութեան խորքում, նշմարւում էր մի կոյտ. շինութիւն էր: Քանի մօտենում էինք նրան, այնքան քարքարուտներին յաջորդում էին մարգագետիններ, որոնք իրենց կանանչներով նման էին անապատային օվստիսների: Բացի կոյսերից, որոնց համար այլեւս ամեն ինչ դադարել էր գոյութիւն ունենալուց, ամեն մարդ ցցւած դիտում էր այդ շէնքը: Շատ ժամանակ չանցաւ եւ մօտեցանք ու կանգ առինք: Գտնւում էինք մի պահականոցի առջև, որից քիչ հեռու կանգ առաւ եւ մեր սայլը: Քառակուսի շէնքը բաւական ընդարձակ տեղ էր բռնում: Շէնքի աջ կողմում, մեր սայլի դիմաց տարածւում էր մի ընդարձակ դաշտ: Ձախ կողմից, վերը կար ջրհոր, որի շուրջը խմբել էին սայլապանատուած էին բարձրադիր երկարութեամբ, գետնի վրա հասկանգնած էին մի քանի ոստիկաններ: Շէնքի մօտ սկստում էին բաւարճանակներով ու սրերով: Ըստ երեւոյթին, չէթաներ էին: Նը-

— Է՛ . . . Է՞ :

— Մեզ բերին մինչեւ այստեղ ու չգիտենք, թէ ուր են տանում . . .

— Միտքդ ի՞նչ է, փափա՛ղ :

— Հիմա խնդրում ենք, որ մեզ յետ ճամբէք Կաւախ, մինչեւ մեր հարցը պարզւի, որովհետեւ մենք կաթոլիկ ենք եւ, ինչպէս արդէն ասացի . . .

— Կաթոլիկ լինելնիդ հասկացանք, ի՞նչ միլլէք էք, ա՛յն ասա : Լոուիթին տիրեց : Տէր-հայրը կարկամած նայում էր . . .

— Է՛ . . . Է՞ :

Պարզ էր, որ չի ուզում պատասխանել :

— Հա՞յ էք, թէ չէ՛ . . .

— Հա՛յ ենք, յանկարծ գոչեց տէր-հայրը :

— Դէ՛ որ հայ էք, հայտէ՛ . . . բոլոր ուժով գոռաց ոստիկանը :

Տէր-հայրը մի սլահ կանդնած մնաց. աչքերից կրակ էր թափւում, շրթունքները դողում էին : Ապա յանկարծ նա դարձաւ եւ արագ քայլերով անհետացաւ բլուրից դէպի վար : Իւրայինները ցրեցին : Լուսաւորչական հայերից ոմանք միմեանց աչք թարթեցին, ժպտացին :

**

Պահակատանը մօտ երկու ժամից աւելի մնացինք : Ասում էին, թէ սայլապաններն ու ձիերը պէտք է հանգիստ առնեն : Սակայն ձրգ-ձրգումները զնալով մտահոգիչ էին դառնում. մարդիկ վախենում էին, որ գիշերը կարող են մեզ այդտեղ պահել. դիմացի անյայտութիւնը ներկայի համեմատութեամբ աւելի տանելի էր թւում :

Արեւն արդէն բաւական թեքւել էր, երբ հրաման տւին շարժւելու : Պահակատանից անվտանգ ճամբայ ելնելը բոլորի վրայ բարեբար ազդեցութիւն թողեց : Գոյութիւն պահելու ինչոր աղօտ յոյսեր էին արթնանում : Թւում էր, թէ միայն գաղթով է սահմանափակւելու ծայր տւած համատարած թշառութիւնը, իսկ այդ դէպքում ինչ լիւնելն ու չլինելն անստոյգ էր, անորոշ եւ դրա համար էլ յուսատու : Միւս կողմից կասկած չէր մնում, որ մեզ վար են դնելու Կաւախում, ուր, իբր թէ, սպասում էին նոր կարգադրութեան մի օր առաջ Ձախալից մեկնած տարագիրները . . .

Ձիերը, քիչ-չատ կազդուրւելով, գնում էին աշխուժով, գլխի վրա կոնաձեւ դարձնելով ականջները : Ճանապարհը շարունակ իջնում էր : Աջ կողմից այժմ երկարում էին տարածուն եւ խիտ մացառ-

Հոգեկան որոշ պայմաններում, մարդու բնութեան երեւի յատուկ են այնպիսի անդիտակից ընդվզումներ, որոնց համար բացատրութիւն չկայ:

Գարեգինը մատնանշում էր մի շքեղ, բարձրաստիճան պաշտօնեայի վրա, որ վերադառնում էր յետեւի սայլերից, մի ուսուցիչի ուղեկցութեամբ:

Այժմ, երբ դրում եմ այս տողերը, հասկանում եմ Գարեգինի միշտ լուրջ բնավորութեան յատուկ մանկական այդ դիտողութեան անմեղութիւնը: Բայց այն ժամանակ սարսափելի վախ դգացի եւ, հագիւ զսպած ցատումով, բռնեցի Գարեգինին: Դժբախտաբար, արդէն ուշ էր. ճիշդ նոյն վայրկեանին, պաշտօնեան յետ նայեց, մի ակնթարթ կանգ առաւ, աչքերը թարթելով մեզ դիտեց ու դնաց: Զգացի, որ լաւ չեղաւ: Նոյնը զգաց երեւի նաեւ Գարեգինը, որը մէկէնիմէկ սմքեց ու կծկեց սայլի մէջ . . .

Առջեւի սայլերը շարժեցին: Ոչ ոք չգիտէր, թէ ուր են տանում մեզ: Անցնում էինք քաղաքի ծայրամասով, լայն, փոշոտ մի փողոցով: Հազարաւոր ամբոխը բռնել էր փողոցի երկու կողմերը այնպէս խիտ, որ միայն մի նեղ շերտ էր մնացել սայլերի անցքի համար: Ամբոխը դիտում էր մեզ այնպիսի թշնամական ու վրէժխնդիր ձեւով, որ զարհուրելի եւ միաժամանակ անհասկանալի էր մեզ համար: Երբեմն թւում էր, թէ այս կամ այն թուրքը ուզում է ձեռքը մեկնել, վար քաշել ինձ սայլից եւ տեղն ու տեղը բղբոտել. երբեմն էլ այնքան շատ սպառնալից դէմքեր էին անցնում—դառնում բերերիս մէջ, որ գլուխս պտտւում էր: Յաւիտենականութեան չափ երկար թւաց ինձ մեր այդ երթը Կաւղայի հասարակութեան միջով: Վերջապէս անցանք. անտաննելի ժիւղն ու իրարանցումը մնաց մեր յետեւում: Առաջ էինք դնում այն փոշոտ փողոցով, որն այժմ ամայի տարածութեան նման էր: Բախտն էր բռնում մեզ, ճակատադիրը. ամեն բան ալիւս պարզ էր . . .

Շրջակայքի մարգագետինները մթնշաղի տակ սեւ գոյն էին ըստացել: Հասանք եւ անցանք ինչոր կիսաւեր վայրի միջով: Այստեղ, այնտեղ երեւում էին քարուքանդ եղած խրճիթներ, մարազներ, ախոռներ, բայց կենդանի չունէ չկար: Կառավարները անձայն, անադմուկ աճապարում էին: Ընդհանրապէս նրանք դեռ Կաւղայի տակ մի տեսակ զսպել, լռեցնել էին: Զիերը դնում էին համաչափ վազքով:— «Դրո՛ւ՛ն՛ն՛ն՛ն՛» . . .

րեց եւ կարծես թէ անդունդն անցանք: Անիւնների խղզոցից հասկանում էինք, որ դաշտի մէջ ենք: Այլ, ձախ, յետ, առաջ մթութեան մէջ թանձրանում էին բազմաթիւ ստերներ: Կանգ առանք:

Էլէւին մի դաշտ է: Համատարած խաւարի մէջ ուրիշ ոչինչ յայտնի չէր: Կարգադրում են բեռները վար առնել: Ամէն մարդ անխօս ենթարկւում է: Պարզւում է, որ լուսաբացին սայլերը պէտք է յետ դառնան: Եւ ամէն մարդ սայլապաններին վճարում է այնքան, որքան նրանք պահանջում են: Տեղ բռնելը, գոյութեան նոր պայմանները հասկանալը այնքան հրատապ ու հրամայողական էր, որ բոլոր մնացած հարցերը արժէքազուրկ էին եղել: Եւ դաշտը համակել էր իրարանցումով. մարդիկ քաշքշում էին իրերը, մի-մի կապոց առած վազվզում էին դէս ու դէն, յետ դառնում եւ յուղած կանչում միւսներին: Այս իրարանցման միանում էին ձայները սայլապանների, որոնք դաշտն ի վար ճամբայ էին բացում, ձիերին հանդիստ տալու համար: Միաժամանակ, դաշտի ընդարձակ տարածութեան վրա, իրարու յետեւից յայտնւում էին մոմի եւ թիթեղէ ճրագների բեկբեկւող լոյսի լեզակներ: Մեր յետեւում, աղօտ լոյսերի տակ, նշմարւում էր մի շէնք, դէպի ուր ուղղւում էին շատերը: Գարեգինն ու Տիկին Ռեբեկան մի-մի կապոց առած հետեւեցին նրանց: Բայց շուտով յետ դարձան: Պարզեց, որ շէնքը մի խարխալած քարանսարայ է, որը արդէն լեցած է մարդկանցով: Տեղ բռնեցինք այդ շէնքի պատի տակ, ուր արդէն ցաքուցրիւ տեղաւորւած էին ուրիշները: Այդ գործի մէջ մեզ բաւականաչափ օգնեց Արմենակ Քէչէճեանը, որ վերջին դասարանի սաներից էր. արդէն պատի տակ տեղ բռնելու հնարաւորութիւնն էլ պարտական էինք նրան: Քէչէճեաններից բաղի, մեր անմիջական հարեւաններից յիշում եմ նաեւ Հիւսիսեաններին՝ կնոջը, մանչին, աղջկան: Կարապետ Էֆէնտին, պատերազմի նախօրեակին, մեկնել էր Բաթում քեռայրիս հետ, որ Բագեից մի քանի օրով եկել էր ինձ տեսութեան:

Դաշտը այժմ լուռ ու հանդարտ էր: Դիմացի անհաշիւ, բեկբեկւող լոյսերից մեղ բաժանում էր մի խաւար դօտի, որ երեւի, ճանապարհ էր եւ տեղ բռնելու համար խորտուրորտ ու անյարմար: Զարմանալի էր, կարծես թէ մթութեան մէջ յիկած, քարադաժ հարսանիքի թափոր էր . . .

Պատի տակ նստած աշխատում էի յաղթահարել ինձ համակող թմրութիւնը: Բայց էլ ուժ չկար: Տիրական մի քուն նւաճում էր ինձ:

Կուսարի պէս սեւ երկնքում փայլում էին աստղեր: Դաշտում տիրում էր աստաճային անդորրութիւն: Դիմացը հորիզոնաձեւ տարածած լոյսերը մարում, անհետանում էին: Թւում էր թէ միաժամանակ չքանում են նաեւ լոյսի մօտ եղած մարդիկ: Որքա՛ն տարօրինակ էր այդ ամենը: Կարծես թէ մէկ լոյսը առանց միւսի չէր կարող վառ մնալ: Մի պահ նրանք նւաղեցին այնքան, որ կարելի էր համբել: Այս համատարած խաւարը թաղաւորեց ամեն տեղ: Ով ուր էր արդեօք . . .

(Շարունակելի)

